

Jumalan luoma, vaimon lyömä, hevon purema:

Vanhan suomen moni-ilmeiset *mA*-johdokset Gananderin sanakirjan valossa

***MA*-PARTISIIPPI**

Suomen kielen *mA*-suffiksi on monifunktionen: sen esiintymät voivat olla deverbaalinomineja, infinitiivejä tai (agentti)partisiippeja: *Terveellinen juoma; Menen juomaan; Lapsen juoma neste*. Nykyisessä yleiskielessä työnjako on jotakuinkin selkeä, niin että esiintymän funktio näkyy lauseyhteydestä; murrepuheessa ja etenkin vanhassa kirjakielissä eri funktioita on usein vaikea rajata. Varhaisessa kirjasuomessa esiintyviä *mA*-muodosteita — nominin ja partisiipin rajatapauksia sekä varsinaisia agenttipartisiippeja — on käsitelty artikkeleissa ja joissakin suppeahkoissa yleiskatsauksissa (Kiuru 1988; Forsman Svensson 1990a, 1990b, 1992, 1996; Itkonen-Kaila 1992; Häkkinen 1993, 1994). Esitän lyhyesti kyseisten tutkimusten olennaiset huomiot.

Agricolan teonnimijohdoksia käsittelevässä artikkelissaan Silva Kiuru (1988) mainitsee myös Agricolan teksteistä tapaamansa *mA*-substantiivit. Jos jätetään huomiotta tapaukset *elämä, kuolema* ja *juoma*, *mA*-johdoksia on vähän (mts. 140—153, 172—173): nominit *katuma, olema* ’olemus’, *paisuma* ’paise’ (*vedenpaisuma* ’-paisumus’), *syntymä* ja *ylesnousema* esiintyvät muutaman kerran, minkä lisäksi yksittäisiä esiintymiä on nomineista *anteeksisaama, hyvänsuoma, istuma, kituma, päivänkoittama, sikiämä*. Kyseisen johdostyyppin käytöstä yhdyssanan alkukomponenttina Kiuru mainitsee tapaukset *asumamaja, etsimäpäivä, juoma-astia, syömähampaat*.

Olen esitellyt kahdessa kirjoituksessa 1600-luvun saarnoista ja eräistä muista teksteistä tapaamiani lähinnä substantiiveiksi tulkittavia *mA*-muotoja (Forsman Svensson 1990a: 25; 1990b). Partisiippiattribuutteja käsittelevässä artikkelissani (Forsman Svensson 1992) totesin, että saarnoissa esiintyy agentinkin yhteydessä passiivin 2. partisiippi (mts. 14, 27—28), ja viittasin Bartholdus Vhaelin 1733 ilmestyneen kieliopin esitykseen; Vhael on

ainoana grammatikkona ennen 1800-lukua esitelty deverbaalisen *mA*-johdoksen. Myöhemmässä kirjoituksessani (Forsman Svensson 1996) tarkastelin eräitä vanhan kansankielen nominaalirakenteita ja lyhyesti myös *mA*-johdoksia. 1600-luvun aineiston ohella hyödynsin tuolloin jossakin määrin 1700-luvun tekstejä ja päädyin arvelemaan, että *mA*-johdosten käyttö agenttipartisiipeina on itämurteista perua (mts. 75—78).

Marja Itkonen-Kaila mainitsee vanhan kirjakielen ablatiiviagenttia käsittelevässä artikkelissaan (1992) Agricolan harvinaiset “agenttipartisiipit” (mts. 140—142); nimityksen lainausmerkit viittaavat kyseisten *mA*-muotojen tulkinnanvaraisuuteen ja siihen, että tutkija itse pitää niitä tulkinnanvaraisina. Muotoja on löytynyt vain kahdeksan, näistäkin kuusi saman toistoa (*x:n luoma* eri sijoissa). Mainittujen esiintymien ohella Itkonen-Kaila toteaa Agricolan käyttäneen pariakymmentä harvinaisehkoa verbikantaista *mA*-substantiivia (ks. Kiurun esimerkkejä edellä) ja arvelee Agricolan agentillisiä *mA*-muotoja voitavan niin ikään pitää substantiiveina (tyypit *pirun riivaama*, *hänen luomansa*). Tutkija toteaa, ettei Agricola ole käyttänyt agenttipartisiipin näköisiä muotoja vieraiden kielten agenttirakenteiden vastineina eikä ilmeisesti ole tajunnut *mA*-muotoa partisiipiksi.

Kaisa Häkkinen on artikkelissaan *Ongelmoita oppimia* (1993: 129—148) selvitelty agenttipartisiipin historiaa ja nykykäyttöä pohjana partisiipin käyttö sukukielissä, suomen murteissa, vanhassa kirjakielessä ja nyky-yleiskielessä. Kirjoituksessa on kommentoitu myös agenttipartisiipin asemaa nykysuomen muoto-opillisissa kuvauksissa ja 1800-luvun kieliopissa. Nykyisten muoto-oppien antama kuva agenttipartisiipista ei ole selkeä, sillä *mA*-muoto esitellään milloin johdosten, milloin infinitiivien, milloin partisiippien yhteydessä (mts. 129). Kirjoittaja toteaa agenttipartisiipin eroavan 3. infinitiivin muodoista niin syntaktisesti kuin semanttisesti ja pitää outona sitä, että agenttipartisiippia ei ole “kelpuutettu partisiippikategorian täysivaltaiseksi jäseneksi” (mts. 130). Ihmettely on aiheellista, sillä pelkkään *mA*-suffiksiin tuijottaminen vie hakoteille: *mA*-muoto on ollut ja on edelleen moni-ilmeinen, ja sen esiintymien luokittelu on syytä perustaa niiden kulloiseenkin kontekstiin. Häkkisen artikkelin tärkeitä huomioita ovat mm. seuraavat:

- Suomen *mA*-suffiksilla on vastineita koko uralilaisessa kielikunnassa, ja sillä on vanhastaan muodostettu teon sekä teon kohteen ja tuloksen nimiä (esim. *kuolema*, *satama*).
- *mA*-suffiksilla on läheinen yhteys *minen*-suffiksiin, ja itämerensuomessa nämä johdostyyppit ovatkin merkitykseltään läheisiä.

- Nomininjohdinfunktion ohella suffiksilla *mA* (tai *mV*) on ollut verbaalista käyttöä; lähes säännöllisesti sillä on sukukielissä useita funktioita (itämerensuomessa ja mordvassa myös infinitiivin funktio).
- Johdoksen käytölle agenttipartisiippina löytyy niin ikään etäsukukielten vastineita, mikä osoittaa tämänkin funktion ikivanhaksi. (Mts. 131—135; ks. myös Hakulinen 1979: 197—198.)

TUTKIMUKSEN TAUSTA JA AINEISTO

Parinkymmenen vuoden takaista väitöskirjaani varten (Forsman Svensson 1983) luin suuren määrän 1600-luvun tekstejä, ja jatkoin 1600-luvun kirjasuomen tutkimista HSFR:n (Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet, nyk. Vetenskapsrådet) tukemassa hankkeessani *Studier i finsk syntax på 1600-talet* (ks. Forsman Svensson 1990a, 1992). Tällöin tulin kartoittaneeksi vanhan kirjasuomen syntaksia siinä määrin, että tiesin, mitkä seikat olivat muuttuneet jyrkimmin nykysuomeen tultaessa. Toisessa HSFR:n tukemassa hankkeessani *Studier i finsk syntax från 1600-talet till mitten av 1800-talet* otin tutkittaviksi ne syntaksin ilmiöt, joiden suhteen vanha kirjasuomi poikkeaa jyrkimmin nykysuomesta. Tarkastelen sen ajanjakson kirjallisuutta, johon muutokset ajoittuvat, toisin sanoen varhaisnykysuomeen johtavaa 1700-luvun ja 1800-luvun alun kirjakieltä.

Suuren muutoksen on kokenut nykyinen *mA*-partisiippi, jota ei vanhassa kirjasuomessa käytetty agenttipartisiippina. Varhaisimmat kieliopit (Petraeus 1649, Martinius 1689) eivät mainitse *mA*-johdosta enempää nominien kuin partisiippienkaan yhteydessä. 1700-luvun grammatikko Vhael (1733) on puolestaan esitellyt jaksossa *Derivativa Verbalia* (s. 44—45) *ma*-päätteellä muodostettavan johdoksen *kirjoittama/ scriptum*, joka hänen mukaansa ilmaisee teon tulosta (‘effectum indicat’). Vanhassa kirjasuomessa agenttipartisiipit ovat äärimmäisen harvinaisia. Kaisa Häkkisen artikkelissa (1993) on esimerkkejä Mikael Agricolalta, Carolus Pictoriukselta, Hemminki Maskulaiselta ja Antti Lizeliukselta (yksi kultakin) samoin kuin parista Gananderin tuotteesta. Esiintymät ovat yleensä *X:n luoma ~ suoma ~ tuoma* -tyyppisiä (mts. 138). Varhaisnykysuomen kaudella agenttipartisiippeja on Häkkisen mukaan jo selvästi enemmän, niin että Turun Wiikko-Sanomissakin niitä esiintyy alusta lähtien. Agenttipartisiipit kuuluvat myös 1800-luvulla julkaistuihin suomen kielen kuvauksiin (esim. Strahlmann 1816, Judén 1818, Becker 1824,

Corander 1845 ja Eurén 1849). Ks. Forsman Svensson 1983: 23—26 ja Häkkinen 1993: 139—140.

Nykysanastossa on sekä Agricolalta periytyviä että lähivuosisatojen uudismuodosteita; moni vanha *mA*-johdos on leksikaalistunut tiettyyn taivutusmuotoon tai käyttöyhteyteen esimerkiksi yhdyssanoihin tai sanaliittoihin. Tämä aiheuttaa luokitteluongelman: ovatko esimerkiksi *päivänpaahtama* ja *verentahraama* puhtaita adjektiiveja vai agenttipartisiippeja? Eräitä vanhan kirjakielen tapauksia (lakitekstien *asuma*, *saama* ja eräät Agricolan muodosteet) Häkkinen (1993: 142) pitää ennemminkin tietoisien sananmuodostuksen tuotteina kuin näytteinä aikansa vakiosanastosta. Nykyajan kielioppien kannalta ongelmatapauksia olisivat jotkin reliktit, kuten Vanhan Kalevalan agentittomat *mA*-partisiipit (*ongelmoita oppimia*, *risukoista riipomia*). Kyseisen *mA*-partisiipin alkuperäisiin esiintymisehtoihin ei Häkkisen mukaan kuitenkaan ole kuulunut agentin mukanaolo.

Lauseopin arkiston murreaineistossa agenttipartisiippi on harvinainen, joskin se esiintyy kaikissa murteissa. Eniten agenttipartisiippeja on hämäläismurteissa, seuraavina ovat savolais- ja pohjalaismurteet, vähäisin edustus on lounaismurteissa. Murrenäytteissä on luokittelultaan ongelmallisia tapauksia, kuten [jtk tapahtuu] *Jumalan laatimalla* tai Artturi Kanniston sadan vuoden takaisesta murretutkimuksesta kirjattu *Jumalan antamasta* -rakenne.¹ Yleiskielessä agenttipartisiipin käyttö on moninkertainen: yhtä tunnin mittaista näytettä kohden murteissa on 0,7 agenttipartisiippia, yleiskielessä n. 20 (ks. Häkkinen 1993: 135—137). Kartoittaessani 1600-luvun tekstien ja nykyproosan partisiippiattribuutteja (ks. Forsman Svensson 1992: 27) laskin myös agentillisten partisiippien osuuden: nykyisessä asia- ja taideproosassa *mA*-tunnuksisia agenttipartisiippeja on kummassakin kymmenisen prosenttia partisiippiattribuuteista, joskin taajuus vaihtelee eri kirjoittajilla.

Tämän tutkimuksen aineistona² on 1700-luvun tekstien ohella Gananderin 1787 valmistuneen sanakirjakäsikirjoituksen painettu versio (n. 1200 sivua). Sanakirjalla on tutkimuksessani tärkeä rooli, sillä sen kansankielisessä esimerkistöissä on useita 1700-luvun puhe-suomen käytänteitä, jotka esiintyvät kirjasuomessa vasta 1800-luvulla. Käsitellenkin erikseen teksteissä ja sanakirjassa esiintyvät *mA*-muodot. Kommentoin jossakin määrin kirjoittajien murretaustaa ja sen mahdollista vaikutusta *mA*-esiintymiin; pohdin myös, ovatko esiintymät substantiiveja, infinitiivejä vai potentiaalisia partisiippeja. Gananderin laajan näytteistön luonnetta olen valaissut jakamalla esiintymät ryhmiin tekijän mainitseman

¹ Kaisa Häkkinen (1993) on valmis hyväksymään Kanniston esimerkin agenttipartisiipiksi ja mainitsee rinnakkaistapauksina mm. sellaiset agentilliset syyn elatiivit kuin *Kiitoksia antamastasi*, *Kiitos kysymästä/si*, *-nne* (mts. 136—137).

² Aineistosta tarkemmin esim. Forsman Svensson 1998, 2001a ja 2001b.

merkityksen, toisin sanoen ruotsalaisen käännöksen, sekä mahdollisten kielinäytteiden perusteella (ks. tuonnempaa ryhmiä 1—6). Agenttipartisiipeiksi tulkittavien esiintymien lähteen mainitsen, mikäli esimerkiksi Hormia (1961) on selvittänyt sen tutkimuksessaan. Yritän myös ottaa kantaa Gananderin *mA*-loppuisten hakusanojen luonteeseen: onko kyseessä todellisessa kielenkäytössä esiintyvä muoto vai Gananderin innovaatio, päättelyn ja analogian avulla aikaansaatu muodoste?

1700-LUVUN TEKSTIEN *MA*-MUODOT: SUBSTANTIIVEJA VAI PARTISIIPPEJA?

Agenttipartisiipin näköisiä muotoja esiintyy jatkuvasti mutta harvakseltaan 1700-luvun teksteissä; osa on selviä substantiiveja, osa tulkinnaltaan hankalampia tapauksia.

Samanaikaisesti 3. infinitiivin olosijojen käyttö on lisääntymässä ja niiden sekä *minen*-johdoksen välinen työnjako selkiintymässä. Tästä on 1700-luvulla jo selviä viitteitä. Jos tarkastelen kokoamaani 1700-luvun aineistoa yleisluontoisesti, näyttää siltä, että *mAssA*- ja *mAllA*-muotojen viljely oli yleistymässä jo ennen vuosisadan vaihdetta etenkin pohjalaisten kirjoittajien ansiosta, kun taas agenttipartisiipin vakiintuminen siirtyi uudelle vuosisadalle. Aineiston analyysi tuo asiaan tarkennusta.

1700-luvun teksteissä esiintyviä kiistattomia *mA*-substantiiveja ovat esimerkiksi *asema*, *elämä*, *juoma*, *kuolema*, *lausuma*, *sanoma*, *satama*, *surma*, *syntymä*. Yhdyssanojen alkukomponentteina ovat käytössä mm. *asuma* (*asumasija*, *-paikka*), *sanoma* (*sanomakello* ‘ruumiskello’), *syntymä* (*syntymäkuuro*), jopa *syömä* (*syömäjäyvät*). Petter Schäfer on päiväkirjassaan (1707—14) käyttänyt sekä eräitä edellä mainittuja substantiiveja että sellaisia johdoksia kuin *epähuoma* (muissa teksteissä yleensä *epähuomio*), *kanssakärsimä*, *kuulema*, *paisuma*, *tapaturma* (8.1.1710 [jotakin tapahtuu] *Tapaturmast eli epähuomast*; 28.11.1710 *on kiljunut – – Ruton Taudist, Paisumast*). Substantiiveiksi lienee lähinnä luokiteltava myös Hemminki Maskulaisen *väijymä* ‘väijytys’ (Manuale 1646: 79 *Heidän väijymäns pois wajot*) ja Matias Salamniuksen agentiton *saama* ‘tavara, omaisuus’ (s. 71 *Iloita wäähäs saamas saadan*). (Muodon *saama* esiintymistä tarkemmin tuonnempana.) Näihin rinnastuvat Schäferin ilmaukset *kanssakärsimä* ‘säälä’ (muissa teksteissä *asussa kanssakärsi/minen, -mys*) ja *kuulema* ‘kuuleminen’ (esim. *estin kuuleman*).

Henrik Florinuksen sananlaskujen (1702) *mA*-nomineissa on pari substantiivitulkinnan kannalta kyseenalaista tapausta (1c, 1d), joissa *mA*-muodon määrittäneenä on adverbi.

Florinuksen esimerkit:

- 1 a. Coto coira woittane metzä coiran *hauckumas*.
- b. Yö-cuckoi woitta päiwä-cucoin *laulamas*.
- c. Itku pitkästä ilosta, nicka cauwan *nauramasta*.
- d. Taidolla talon pidändö, ei warhain *nousemalla*; eikä wäen paljoulla.

Näytteiden 1a ja 1b *mA*-nominin vastaavat *minen*- tai *ntA*- johdoksia ('haukkumisessa/haukunnassa', 'laulamisessa/laulannassa'). Näin on myös näytteiden 1c ja 1d laita, joskin erona on se, että *mA*-muotoihin liittyy näissä ajan adverbi (*cauwan*, *warhain*). Kaisa Häkkinen mainitsee artikkelissaan (1993: 137) näytteen 1c muunnosta siteerattuaan, että ajanmääre ”estää pitämästä muotoa selvänä substantiivina”. Toisaalta hän myös toteaa, että esimerkiksi murrepuheessa on paljon ominaisuuksia, jotka ovat ristiriidassa yleiskielen sääntöjen kanssa ja että rakenteita tulisi arvioida kunkin systeemin omista lähtökohdista käsin. Jos siis nykyisen yleiskielen säännöt eivät sovellu murteiden arviointiin, eivät ne myöskään sovellu vanhan kirjasuomen rakenteiden analyysiin. Adverbimäärite ei tee *mA*-muodosta verbaalista, toisin sanoen määrite ei yksinään voi olla kategorisointiperuste.

Nykyisittäin outoja tapauksia on runsaasti vanhoissa tekstilähteissä. Mikä on esimerkiksi Gananderin muistiinpanoissa esiintyvän *laulamaksi*-asun sanaluokka? Ganander on esittänyt saman esimerkin (*Warainen on laulamaksi*) sekä sanakirjassaan (s.v. *warahainen*) että *Mythologia Fennicassa* (1789: 24), minkä lisäksi sanakirjassa esiintyy toisinto *warainen on laulannaksi* (s.v. *laulanta*). Nykyinen kielitaju vaatisi verbaalisemman ilmauksen, esimerkiksi *On (liian) varhaista laulaa*. Kuinkahan moni oikeakielisyysääntöihin perehtymätön suomalainen käyttää luontevasti korrektaa ilmausta 'varhainen nouseminen' pro 'varhain nouseminen'. Tässä taas yksi näyte niistä suomen kielen kohdista, joiden nykyyleiskielinen asu ei perustu kansankielen käytäntöön. Entä onko *mA*-muoto ilman muuta substantiivi, jos siihen liittyy genetiivimäärite (ks. näytejaksoa 2)? Jonkinlaiselta substantiivin ja 3. infinitiivin risteymäältä tuntuvia olosijaisia *mA*-muotoja esiintyy varsinkin virsissä ja runoissa (ks. Forsman Svensson 1990a: 25), sananlaskuissa ja arvoituksissa. Palaan tässä vielä Hemmingin virsikirjan säkeihin, sillä Ganander on hyödyntänyt niitä sanakirjassaan (lisää tuonnempana). Rinnakkaistapauksia ovat näytteessä 2 esitettyjen Hemmingin (ks. myös.

Häkkinen 1993: 138) ja Salamniuksen säkeiden sekä Gananderin arvoituksen *mA*-adessiivit, joihin kaikkiin liittyy genetiiviksi tulkittava määrite.

- 2 a. Hemminki 1610-14³ *calain pois catomall*, Tarwetten *caickein puuttumall*
- b. Eipä he valdain *vaatimall*, Cuningain *covall käskemäll*, Cuvii *cuuroi cumartaned*
- c. Salamnius 1695: 2 Tulla — — HERran *woiman warjomalla*
- d. Ganander 1783: 302 Isä *woitti istuimella*, *tyttäret tukan wedolla*, *pojat köyden käyttämällä?*

Verbaaliseksi tulkittava *mA*-esiintymä on Florinuksen sananlaskujen *hihtama* (*Hiki miehen hihtaman*; *jano waimon jauhonen*), jonka Ganander on ottanut sanakirjaansa ja maininnut sen synonyymiksi aktiivin 2. partisiipin: *hiki mjehen hihtämän* l. *hihtänehen*, *jano waimon jauhonen* l. *jauhaneen* (s.v. *hiki*). Gananderin satukokoelmassa esiintyy oudossa kontekstissa *pahan suoma* (1784: 125), jolla on aktiivin 1. partisiipin merkitys ‘pahansuopa’: *luojalla lykyn awaimet, ei katehen kainalossa, eikä pahan Suoman sormen päässä*. Sanakirjassaan Ganander on selittänyt sarjan *suoja* — *suopa* — *suoma* substantiiveiksi, esimerkkeinä *hywin suopa* ‘välvillig, unnande gynnare’, *hyvän suopan* l. *hyvän suopa* ‘gunstig, väl benägen’, *pahan suopa* ‘missunnare (s.v. *suoja*)’. Ruotsinnoksissa esiintyy adjektiiveja ja substantiiveja. Hakusanan *suoma* vastineena on ‘välvilja, önskan’, ja se mainitaan myös sanojen *suominen*, *suomuus* (s.v. *suominen*) synonyymiksi; esimerkit *rakkaan isänsä suomasta*, *hyvästä suomastansa* Ganander on saanut Raamatusta ja virsikirjasta. Edellä siteeratussa satunäytteessä muotoa *suoma* on siis käytetty merkityksessä ‘suopa’ tai ‘suoja’.

Leksikaalistuneita ja taajakäyttöisiä vanhan kirjasuomen *mA*-esiintymiä ovat edellä mainittu *suoma* ja sen ohella *saama*, *luoma* sekä harvinaisempi *tuoma*, käytöstä esimerkkinä vaikkapa Hemminki Maskulaisen säe (1646: 181) *Jumalan huoman*, *Idzes annoit ia suoman*, *sill löysit sä hyvän luoman*. Joissakin tapauksissa näiden partisiippien esiintymiä, joihin liittyy määritteenä genetiivi tai omistusliite, voinee pitää jopa agenttipartisiippeina (esim. Hemminki: *Perhem, puolisam, calun caick suomas*, *Ystäwäm, sucum corja huomas*; Gabriel Tuderus: *Jälken ruoan Jumalan luoman*, *isän meidän haldun ja huoman*), joskin ne on yleisimmin katsottava substantiiveiksi. Substantiiveja ovat niin ikään lähinnä teon tulosta tarkoittavat lakikielen (RWL1759) *lyömä* ‘isku, laukaus’, *ylöslöymä* ‘väärä tuomio’ (ts. rikokseen nähden liian ankara rangaistus), *mustenema* ‘mustelma’, *saama* ja 1700-luvun

³ Ks. Manuale Finnicum 1646: 276 ja Polameri 1980: 63.

lopun almanakoista⁴ tapaamani *sormenlaskema* (pellon kuohkeuden mitta) ja *tuleuma* ‘tuleentumisvaihe’: *yxi lyömä eli ambuminen; Lailla ja ei lyömällä oldaman pitä; cosca sijnä ylöslyömä tapahtu; mustenemalla eli werinaarmalla; wäärä saama, 2 eli 3 sormenlaskemata*. Substantiivin ja partisiipin välisessä rajankäynnissä on pohdittava, ovatko esimerkiksi sananlaskujen ilmaukset *hevon purema* ja *vaimon lyömä* samaa kuin ‘hevosen purema mies’ ja ‘vaimon lyömä mies’ vai ‘hevosen puraisu’ ja ‘vaimon (antama) läimäys’ (vrt. Hakulinen 1979: 584). Vuoden 1815 almanakassa on käytetty ’näppylän, rokon’ vastineena nominia *nyppynen* sekä *mA*-johdosta *päälleajama*: *turhawaxiinan nyppysissä löyttään jo kohdastansa keldaista märkää, mutta kelpowaxiinan päälleajamat sisällensä pitävät – – senlaista märkyyttä*. Ilmauksen *kelpowaxiinan päälleajamat* nykykielistetty asu olisi esimerkiksi ’oikean rokotteen nostattamat näppylät’. Esimerkkejä joistakin edellä kommentoiduista *mA*-muodoista (3a–f):

- 3 a. Florinus 1702 Häpiä hewon *purema*; häpiämbi waimon *lyömä*
- b. Lizelius 1775 esip. Täsä tulee siis, Jumalan *suomasta* mejän Rakkaille Maanmiehillemme – – Suomen Kielellä – – annettawaxi walkeuteen – – koetuxia, tietoja ja neuvoja
- c. niin *yxi* kielikunta – – nimitti tämän Suoma; että he Jumalan *suomasta* tänne sijrttyxi tulit
- d. 1776: 2 Näihin asuin-paikkoihinsa kuljetit ja kokoisit he *saamansa* tallelle
- e. Ganander 1789: 45 (Kawet i.e. lintu, Eläwä Jumalan *luoma*, Eläin⁵)
- f. Almanakka 1782 [nijttyjen] on annettu *tuleumaansa* asti nijttämätä olla.

Moni vanhan kirjakielen ilmaus on jäänyt eloon substantiivisena tai adjektiivisena leksikaalistumana: *käärmeenpurema, löylynlyömä, pakkasenpurema, pirun riivaama*. Ilmaus *ensi näkemältä* löytyy sekini – tosin eri sijassa – jo Juhana Frosterukselta (1791: 56): *Pienimmätkin eläwät jo ensinäkemällä tundewat wihollisensa kaukaa*. Lisää leksikaalistumista Gananderin sanakirjan esimerkistön yhteydessä.

⁴ Samantyyppisiä, usein jonkinlaista mittaa tarkoittavia *mA*-muodosteita löytyy myös 1800-luvun alun almanakoista: *sitoma, ottama, lapion pistämä* (1817 *sidotaan Pellawat, ja kuudest sitomasta tehdään kyäs; koko riwi [pellavia] niin yhdellä ottamalla kätätään*; 1829 *Jos ojista saadaan sawia, on siinä kyllä, mitä kerran lapion pistämällä saadaan, kuhunkin sarkaan*).

⁵Vrt. Gananderin sanakirjan esimerkkiä (s.v. *kuumet*), jossa ‘eläin’ on pääsanana: (i.e. *kawet lintu, eläwä Jumalan luoma eläin*).

Merkitykseltään verbaalisia agentillisia partisiippeja esiintyy vasta Gananderin Mythologia Fennican (1789) esimerkistössä. Sieltä olen poiminut seuraavat edellä esiintymättömät tapaukset (4a—g):

- 4
- a. Ganander 1789: 24 Minun on meret *kyntämäni*, sarka jaot *sauwwomani*
 - b. s. 35 Ihosta imehnolaisten, Emon *tuoman* ruumihiesta, Karwoista Kawon *tekemän*, Minä mies Jumalan *luoma*, *Luoma* kolmen Luonnottaren, *Kantama* kahen Kapeen
 - c. s. 48 Leppä on Lemmexen *tekemä*, Kanelian *kaswattama*, puu puhdas Jumalan *luoma*
 - d. s. 49 Rauta on Lemmättären *liekuttama* eller *liehuttama*
 - e. Honga Hongattaren *huojuttama* el. *huiskuttama*, Lemmättären *liejuttama*, Kangattaren *Kajuma*, Tuulettaren *Tuuittama*
 - f. s. 99 Tipauta nisuxiansi, Rauwan rahnoin pahoin, Tulen tuiki *polttamihin*
 - g. s. 109 Raut on poika Wuolahinen, Wuolahattarin *tekemä*

Melkein kaikki Mythologia Fennican kansanrunonäytteiden partisiipit⁶ ovat päässeet myös Gananderin sanakirjaan. On syytä kiinnittää huomiota kansanrunouden kieltopartisiippeihin, *mAtOn*-johdoksiin (ks. Hakulinen 1979: 582, 584), joihin liittyy milloin objektiksi, milloin agentiksi tulkittava genetiivin näköinen määräite (näytteet 5). Onhan *mA*-muodonkin yhteydessä esiintyvällä *n*-sijaisella määritteellä satunnaisesti muu kuin agentin funktio (vrt. *Jumalan suoma* ja *pahan suoma*).

- 5
- a. s. 19 Kuinssas kuiwat Wuoren kosken, Weden *wuotamattomaxi*
 - b. s. 38 Ennen kuin kylmät Kiiron kosken, Tilkan *tippumattomaxi*
 - c. s. 56 Jolla ma hurmeen tymeen, Weren *wuotamattomaxi*
 - d. s. 106 Käytteles marut mahoja, Hiekan *hieromattomia*, Päiwän *paistamattomia*

Yhteistä kaikille edellä esitetyille agenttipartisiippitapauksille on, että partisiipeilla ei ole jälkiasemaista pääsanaa: partisiippia on käytetty predikatiivina (*Leppä on Lemmexen tekemä*) tai apposition omaisena jälkiattribuuttina (*Minä mies Jumalan luoma, Luoma kolmen Luonnottaren; Rauwan rahnoin pahoin, Tulen tuiki polttamihin*). Kaisa Häkkinen ei mainitse pääsanana puuttumisesta artikkelissaan (1993), vaikka hänen vanhan kielen

⁶ Kaisa Häkkinen mukaan (1993: 139) v. 1835 ilmestyneessä Vanhassa Kalevalassa on useita kymmeniä agenttipartisiippeja. Valtaosa Häkkinen siteeraamista rakenteista löytyy jo Gananderin sanakirjan tai Mythologia Fennican esimerkistöstä.

esimerkeissään ei ole yhtään selvää attribuuttina esiintyvää agenttipartisiippiä. Sen sijaan hän toteaa (mts. 143–144) nykymurteiden agenttipartisiippiesiintymien jakautuvan melko tasaisesti attribuutteihin ja predikatiiveihin — predikatiivit ovat tosin enemmistönä; nykyisen yleiskielen agenttipartisiipit taas ovat valtaosin attribuutteja.

GANANDERIN SANAKIRJAN *MA*-ESIINTYMÄT

Gananderin sanakirjassa on runsaat 700 substantiiveiksi tai partisiipeiksi luokiteltavaa *mA*-muotoa. Näistä n. 600 on hakusanoja; lisäksi esimerkistöstä löytyy toistasataa agentillista ja 30–40 muuta *mA*-esiintymää. Muodot on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ruotsinnettu ja valtaosaan liitetty näytteitä käytöstä. Saadakseni käsityksen siitä, millä perustein Ganander on päätenyt pitämään *mA*-muotoja hakusanoina (perusmuotoina), olen ryhmitellyt kyseiset hakusanat Gananderin niille antaman ruotsalaisen vastineen sekä myös mahdollisen kielinäytteen mukaan; tällöin olen ottanut huomioon joko (agentti)partisiipiksi tai nominiksi tulkittavat esiintymät mutta jättänyt pois infinitiivinäytteet (esim. *lukemata*). Niinpä tilastossa on mukana hakusana *uima* ‘simmande, som simmar’ mutta eivät sen yhteydessä annetut infinitiivinäytteet (*uimassa* ym.). Kommentoin esimerkistön infinitiiviesiintymiä *Substantiivi vai infinitiivi?* –jaksossa.

Olen jakanut esiintymät kuuteen kategoriaan. Saadakseni esiin hienojakoisemmat merkitysvivahteet olen jakanut kahtia toisaalta substantiiviesiintymät (= ryhmät 1 ja 2), toisaalta transitiiviverbien verbaaliset *mA*-muodot (= ryhmät 5 ja 6). Ryhmittelyn perusteet ovat seuraavanlaiset.

SANAKIRJAN *MA*-MUOTOJEN FUNKTIOT (RYHMÄT 1—6)

1. Nomini, teon tuloksen tai kohteen nimi, ruots. vastineena substantiivi. Esim. *juoma* ‘dricka’, *noituma* ‘svordom’, *rohtuma* ‘utslag’.
2. Nomini, yleensä prosessia merkitsevä teonnimi; synonyymiksi on usein mainittu muuntyyppinen teonnimi ja ruotsalaiseksi vastineeksi niin ikään teonnimi. Esim. *nousema* l. *nousendo* l. *nouseminen* l. *nousemus* l. *nousu* ‘uppstigande, uppgång’.

3. Substantiivisen ja verbaalisen tulkinnan rajankäynti hankalaa. Olen tulkinnut substantiivisiksi tapaukset, joissa ruotsalaisena vastineena on tyyppi ‘det/något som är hugget’ (s.v. *hakkaama*) tai myös adjektiivin *t*-muoto kuten [något som är] *fasligt* (s.v. *hirmuttama*). Verbaalisia ovat ne (yllättävän monilukuiset) intransitiiviverbien *mA*-muodot, joiden nykyvastineeksi käy lähinnä aktiivin 2. partisiippi, esim. *juoksema* ‘lupen’ (= *juossut*), *sammuma* ‘slocknad’ (= *sammunut*). Ganander on joskus maininnutkin synonyymina aktiivisen partisiipin, esim. *juurduma* vel *juurtunut* ‘rotad’ (vrt. *hiihtämä* edellä).

4. Muihin ryhmiin sopimattomat *mA*-muodot: ruotsalainen vastine on adjektiivi (*kelpaama* i.a. *kelpaawa* ‘duktig’) tai virheellinen (*nuhteleva* ‘obestradad’), *mA*-muoto esiintyy yhdyssanan alkukomponenttina (*juoma-sia* ‘krog’) tai on konsonanttivartaloista tyyppiä (*katkelma*), jolla on pelkästään substantiivinen merkitys. Tähän ryhmään olen sijoittanut myös tapaukset, joissa ei mainita hakusanalle ruotsalaista vastinetta tai joissa on ruotsinnettu vain hakusanan kielinäyte.

5. Transitiiviverbin *mA*-muoto. Ruotsalaisena vastineena on partisiippi tai relatiivilause, mutta käytöstä ei ole annettu esimerkkejä. Esim. *harjaama* ‘som är borstad’, *hävittämä* ‘förstörd’.

6. Agenttipartisiippi. Ruotsalaisena vastineena on transitiiviverbin partisiippi, minkä lisäksi esimerkistöissä on agentillisiksi tulkittavia rakenteita. Esim. *asuma* ‘bebodd’ —> *se on hänen asumansa*.

Taulukko 1. Erifunktioiden *mA*-loppuisten hakusanojen jakauma Gananderin sanakirjassa

Ryhmä	f	%	
1	49	8	
2	165	28	= 36 % (= substantiivi)
3	69	12	
4	28	5	
5	213	36	= 47 % (= partisiippi)
6	65	11	

Yhteensä

589

100

Sanakirjan *mA*-muodoista on ruotsalaisen vastineen perusteella substantiiviksi tulkittavia runsas kolmannes (36 %, ryhmät 1 ja 2), partisiippeja noin puolet (47 %, ryhmät 5 ja 6). Nykykielen kannalta oudoin tulkinnaltaan on kolmas ryhmä ja siinä etenkin intransitiiviverbien *mA*-muodot, jotka Ganander on ruotsintanut partisiipeiksi eikä esimerkiksi teonnimiksi. Kaikissa ryhmissä on lisäksi ongelmatapauksia, jotka voi kategorisoida eri tavoin. On syytä pohtia, miten Ganander on päätenyt erityyppisiin ruotsalaisvastineihinsa.

SUBSTANTIIVEJA (ryhmät 1 ja 2)

Ensimmäisen ryhmän substantiivit ovat suurelta osin luontevia ja edelleenkin samassa käytössä, esim. *halkeema, juoma, kuolema, kuulema, lohkeema, murtuma, rohtuma, sanoma, sattuma, silmäkantama, voima*. Olen etsinyt Gananderilta poimimiani *mA*-muotoja Vanhan kirjasuomen sanakirjan (VKS) toistaiseksi julkaistuista kahdesta osasta, joihin sisältyvät kirjaimilla A–K alkavat hakusanat. VKS:ssa esiintyy hakusanoina kolmisenkymmentä *mA*-muotoa, Gananderin sanakirjaan niitä on mahtunut samalle aakkosvälille runsaat 170. VKS:n tekijät ovat kelpuuttaneet hakusanoiksi kiistattomat substantiivit ja vanhan kirjakielen kontekstissa substantiiviksi tulkittavat esiintymät.⁷ Hakusanoihin liittyvien esimerkkien perusteella voi päätellä Gananderin periaatteena olleen erottaa kielinäytteessä esiintyvistä *mA*-muodosta sijapäätte ja tehdä näin saadusta vartalosta hakusana.

Yli sadan hakusanan esimerkkinä on 3. infinitiivin abessiivi (esim. *aikomata, hellittämätä, katsomata, kokemata, kutzumata, kysymätä, laittamata, liikkumata, maxamata, olemata, panettelemata, pelehtymätä, pettämätä, sijwoomata, soimaamata, tahtomata, tjetämätä, tinkaamata, tundemata, tutkimata, vaatimata, wijpymätä, wijwyttelemätä, wälttämätä*). Suunnilleen yhtä monen hakusanan esimerkistöissä on jokin muu 3. infinitiivin sija, inessiivi, elatiivi, illatiivi, adessiivi tai instruktiivi tai abessiivin ohella pari kolme muunsijaista infinitiiviä. Yleisimmin näytteissä esiintyy 3. infinitiivin illatiivi, seuraavina ovat elatiivi ja adessiivi, harvinaisin on inessiivi. Se, että 3. infinitiivin instruktiivi löytyy vain

⁷ VKS:n *mA*-hakusanat aakkosväliltä A–K: *asuma, ampuma, antama, astuma, eksymätie, halkeama, haukkumanimi, huolema* (1 & 2), *jakama, joutuma, juoma, kaatuma, kajama, kajuuma, kantama, katkeama, katkelma, katsoma, käymäpeli* (-polku, -ratas, -tuoli), *kirjoittama, kituma, koittama, kudelma, kuluma, kuolema, kuromalanka, kutkelma, kutsuma, kuulemma*.

harvoin *mA*-hakusanojen kielinäytteistä, merkinnee sitä, että Ganander on käsittänyt *pitää*-verbin yhteydessä esiintyvän *mA*-muodon verbiksi ja valinnut hakusanaksi indikatiivin preesensin 1. persoonan. (Infinitiiviesimerkeistä tarkemmin tuonnempana.) Joissakin tapauksissa Ganander on päätenyt *mA*-hakusanaan, vaikka näytteissä esiintyy pelkästään toisentyyppinen deverbaalijohdos, kuten *minen*- tai *mUs*-tyyppi (*suostumisensa*, *suostumuxens* s.v. *suostuma*; *meidän taipumisemma*, *taipumuxet* s.v. *taipuma*), karitiivijohdos (*palwelematoin*, *ristimätöin*) tai *Us*-nomini (*warotuxen*, *wastausta*, *yllytyxet*). Kielinäytteiden agenttipartisiipit ovat myös yleensä päässeet hakusanoiksi.

Sanakirjassa on n. 250 sellaista *mA*-hakusanaa, joihin ei liity minkäänlaisia esimerkkejä. Nämä Ganander on saattanut yksinkertaisesti teorioida tuntemistaan verbeistä (esim. *ajelehtima*, *aikailema*, *eroittama*, *haistama*, *hawaitzema*, *herättämä*, *häwittämä*, *jakama*, *kalwama*, *keritzemä*, *kruunaama*, *kutkuttelema*, *lypsämä*, *noutama*, *painama*, *peittämä*, *perkaama*, *potkima*, *puhdistama*, *rangaisema*, *sahaama*, *seuloma*, *sijttämä*, *suututtama*, *sysäämä*, *terwaama*, *tunnustama*, *turmelema*, *uudistama*, *wainooma*, *wihaama*, *wihtoma*, *woitelema*, *ylistämä*). Sanakirjasta löytyy nykykielen tuntema kohteliaisuusfraasi *kijtos kysymästännä* (huom. omistusliitteen pohjalainen *nnA*-variantti), samoin fraasit *kijtos odottamastanna* ‘tack för Ni väntat’ ja *terwe tulemastal tulemaasi/ tulemaanna* ‘välkommen’. Eräät tämän ryhmän *mA*-substantiivit esiintyvät myös verbaalisina, jopa agentillisina, ja tulevat uudelleen puheeksi 5. ja 6. ryhmän yhteydessä.

Useista teksteistä tutut ilmaukset *luoma* ja *suoma* Ganander on rekisteröinyt jopa useaksi hakusanaksi. Niinpä **luoma** esiintyy viitenä erillisenä hakusanana. Sen substantiivimerkityksiä ovat ‘varp’, ‘bäck’, ‘födelsemärke’, ‘kreatur’, ‘öde’, ‘skepnad’, ‘missbörd’, ‘otidig födelse’ ja ‘uppränning’. Esimerkkejä: *kahlaitessani luoman yli* ‘över bäcken’, *werkon luoma* ‘första uppkastningen till nätbindning på längden’, *silmi luoma* ‘ögonkast’, *kaunis Jumalan luoma* ‘en välskapad människa’, *lämböinen Jumalan luoma*, *minä pojka Jumalan luoma* ‘Guds skapade kreatur’. Verbaaliseksi tulkittavan (usein agentillisen) hakusanan merkitys on toisaalta ‘skapad, född’, toisaalta ‘måkad, kastad ihop’. Hakusanalla **suoma** on sanakirjassa yksinomaan substantiivinen merkitys, ‘välvilja, önskan’: virsikirjasta ovat peräisin *armonsa suurella suommal* [tehdä händä morsiamex] ‘av synnerlig stor ynnest’, *rakkaan isänsä suomasta* ja *sydämmes suomat sinull saattaa*, Raamatusta *hywästä suomastansa* ‘av sitt goda välbehag’. Tässä ryhmässä on koko joukko nykylukijalle outoja *mA*-substantiiveja: ‘lahjaa’ merkitsevä *sisälleandama* (Raam. *mjelullisiä andamitanne* ‘frivilliga gåvor’), *naima* ‘gifte’ (*naimoissa häilyy* ‘sysslosatt med giftastankar’, *käydä naimossa* ‘gå på frieri’), ‘heittiön’ synonymiksi mainittu *heittämä*, ‘puussa olevaa lovea’

tarkoittava *huolema*⁸ ja ‘eksymispaikkaa’ tarkoittava *exymä* (VKS:ssa vain yhdyssana *eksymätie* ’harhatie’), ‘kiirettä’ (ruots. ‘skyndsamhet’) merkitsevä *joutuma* ja ‘olentoa’ tai ‘ollutta’ merkitsevä *olema*.

Gananderin esittämien *mA*-substantiivien tilalla nykysuomessa on yleensä käytössä muu johdostyyppi (*ambuma* → *ammus*, *laukaus*, *koittama* → *koitto*, *lyömä* → *lyönti*, *puuttuma* → *puute*) tai kyseisen *mA*-substantiivin merkitys ilmaistaan muulla sanalla (*sitoma* → *lyhde*; vrt. *side*). Lisänäytteitä sanakirjan *mA*-substantiiveista: *ambuma* ‘skott, ljungeld’ (Raam. *pitkäisen tulen ambuma* ’salama’), *ehto syömä* ‘kvällsvard’, *koittama* ‘dagning’ (*päiwän koittamaan asti*), *kotowjemä* ‘hemdräkt’, *kuulema*⁹ ‘ugnsvalv’ (*kiukaan kuulema* ‘valvet i en badstuga eller riugn’), *laskema* ‘nedgång’ (*auringon laskemaan asti*), *lyömä* ‘slag’, *löytämä* ‘fynd’ (synonyymit *löytö*, *löyty*), *paisuma* ‘böld’ (= *paisuin*), *pilkooma* ‘huggen skåra, sår’, *puskema* ‘knuff, stöt’ (= *pusko*), *puuttuma* ‘brist’ (= *puutos*), *pyörtämä* ‘vattenvirvel’, *sattuma* ‘märke av vidrörande, vidrörd’ (*ilman sormen sattumata* ‘utan att med fingret vidröra’), *sormen laskema* ‘fingersbredd’, *sitoma* ‘kärva’, *surema* ‘tecken till något försvunnet’ (*ej täällä ole luun suremata*), *tuleuma* ‘mognad’ (*sjemenden tuleumaan* ‘att frön mognar’).

Toisen ryhmän sanoissa on sekä transitiivi- että intransitiiviverbien *mA*-muotoja, mutta jo Gananderin tarjoamat synonyymit (*minen-*, *mUs-*, *Us-*, *ntO-*, *O*-johdokset) osoittavat ne teonnimiksi; myös ruotsalainen käännösvastine on usein *ande-*, *-ende-*, *else-* tai (*n*)*ing*-johdos. Näytteitä sanakirjan synonyymirunsaudesta: *rundelema* l. *rundeleminen* l. *rundelus* l. *runnellus* ‘bråkande’; *saastuttama* l. *saastuttaminen* l. *saastuttamus* l. *saastutus* ‘besmittelse’; *tahtoma* l. *tahtominen* l. *tahtomus* ‘viljande; taistelema l. *taisteleminen* l. *taistelemus* l. *taistellus* ‘kamp, strid’; *tarttuma* l. *tarttuminen* l. *tarttumus* l. *tartos* ‘uti tagande, fastnande, smittande’; *toiwottama* l. *toiwottaminen* l. *toiwotus* ‘önskan, önskning’; *tungeema* l. *tungeeminen* l. *tungeemus* l. *tungo* ‘påträngande, trängsel’; *upottama* l. *upottaminen* l. *upotus* ‘nedsänkande’; *wahingoitzema* l. *wahingoitzeminen* l. *wahingoitzemus* ‘skadande’; *wäsymä* l. *wäsyminen* l. *wäsymys* ‘trötthet’.

Ganander ei liene tavannut tämän ryhmän *mA*-nominatiiveja todellisesta kielenkäytöstä, vaan on luonut hakusanan kielinäytteissä esiintyvistä 3. infinitiivin sijoista

⁸ *Huolema* esiintyy hakusanana kahdesti: toinen on laitilalaisen sivukäsialan lisäys (= Let.), ja toiseenkin liittämänsä merkityksen Ganander on maininnut laitilalaiseksi. Merkitykset on kuvattu seuraavasti: ‘se rikkeny horo-paikka puusa, joka kasva kahden puolen’; ‘yxi pitkyrkäinen lowi puusa’.

⁹ Gananderin lähteenä on tässä RWL:n Pahantegon caari 51 § 1 (kyse kotirauhan rikkomisesta). Ks. myös Wessén 1963 s.v. *dräkt*.

¹⁰ Erillisenä hakusanana on ‘kuultua’ merkitsevä *kuulema* ‘det som är hört’.

teorioimalla ja rinnastanut tällöin obliikvisijaiset *mA*-muodot vastaaviin *minen*- ym. johtimilla muodostettuihin. Kun samoja funktioita ilmaistiin useilla teonnimityypeillä, eri johdokset saattoivat edustua kielitajussa samana kategoriana. Vielä 1700-luvun kirjakielessä 3. infinitiivin olosijat olivat suhteellisen harvinaisia (Forsman Svensson 1990a). Olosijoja verrattomasti yleisempi oli teksteissä ja sananlaskuissa 3. infinitiivin abessiivi, jonka *tA*-tunnus helposti yhdistyi partitiiviin, semminkin kun abessiivia saattoi vahvistaa *ilman*-prepositiolla. Sellaiset yleiset fraasit kuin *lakkaamata*, *suuttumata*, *tietämätä*, *viipymätä*, *väsymätä* (vrt. Forsman Svensson 1992: 100—101) ovat johtaneet hakusanoihin *lakkaama* ‘som upphört’, *suuttuma* ‘ledsnad, tröghet’, *tietämä* ‘vetande’, *wijpymä* ‘fördröjelse’, *wäsymä* ‘trötthet’ (esim. *lakkaamata* - *ta* -> *lakkaama*). Synonyymeiksi tarjoutuivat taajakäyttöiset tyypit *-minen*, *-mUs* ja *-Us*. Jos esimerkiksi (*ilman*) *nousemata* oli yhtä kuin *ilman nousemista* tai *ilman nousemista* ja *vaatimalla* yhtä kuin *vaatimisella* tai *vaatimuksella*, niin perusmuodoiksi tulivat Gananderin järjelyn mukaan *nousema* – *nouseminen* – *nousemus* ja *vaatima* – *vaatiminen* – *vaatimus*. Mainitunlaista menettelyä valaisee vaikkapa hakusanaan *hörymätä* ‘utan skada’ liittyvä selitys: kyseessä on Gananderin mukaan harvinaisen (‘inusit[atus]’) *hörymä*-sanana ‘casus negativus’ eli abessiivi.¹¹ 1700-luvun todellisessa kielenkäytössä (mm. almanakoissa ja asetuksissa) esiintyi *höryä*-verbin karitiivijohdos *hörymätöin* ‘vahingoittumaton’, joka on niin ikään päässyt Gananderin sanakirjaan (Forsman Svensson 1999: 234).

Suuri joukko hakusanoja pohjautuu siis pelkästään muiden analogiaan. Voi spekuloida, oliko Vhaelin kielioopin *kirjoittama*-esimerkillä (ks. edeltä) vaikutusta Gananderin ratkaisuihin. Joissakin tapauksissa Ganander on maininnut ruotsin nomen actionis -tyyppisen vastineen lisäksi partitiivin tai teon tulosta yms. ilmaisevan nimen: *ennustama* ‘något spådd, spående’, *makaama* ‘förlegad, liggande’, *ryhtymä* ‘vidrörd, vidrörande’, *synnyttämä* ‘födande, som är född av någon’, *wersoma* ‘skott, telningars utslående’, *yhdistämä* ‘förenad, förenande’. Esimerkkejä *mA*-muodoista, jotka Ganander on tulkinnut teonnimiksi: *aallehtima* l. *aallehtiminen* ‘svallande’, *aaltoama* l. *aaltoaminen* ‘svallande’, *ahkeroitze* l. *ahkeroitzeminen* ‘beflitande’, *haarniskoitze* l. *haarniskoitzema* ‘bevåpnande’, *heltymä* ‘upplösning, uppsmältande’, *huojuma* ‘sviktande, rörelse’, *kituma* ‘knarkande av kärror’, *kukkuma* ‘galande’, *käymä* ‘gående’ (i.a. *käyminen*), *leipoma* l. *leipominen* l. *leipomus* ‘bakning, bakande’, *matelema* ‘kråkande’, *mjelimä* ‘ärnande’, *nääntymä* l. *nääntyminen* ‘vanmäktighet’, *paatuma* l. *paatumus* ‘förhårdelse’, *pyrkimä* l. *pyrkimys* l. *pyrkiminen* ‘hastande, eftersträvande’, *rijsuma* ‘avklädande’, *rupiama* l. *rupiaminen* ‘anärnande’,

¹¹ Vrt. VKS s.v. *hörymättä* adv. ‘vaaratta, varmasti’.

sairastama l. *sairastaminen* ‘sjukdom, sjuklighet’, *sjekailema* ‘drölande’, *sysimä* l. *sysiminen* ‘skuffande’, *taukooma* ‘återvändning’, *tjedustama*¹² l. *tjedustaminen* l. *tjedustus* ‘utforskande’, *tutkima* l. *tutkindo* ‘utforskande’, *wahingoitzema* l. *wahingoitzeminen* l. *wahingoitzemus* ‘skadande’, *wapisema* ‘dallrande’, *wastustama* ‘motstånd’, *weisaama* ‘sjungande’, *wihastuma* ‘vredgande’, *wijsastuma* ‘klokblivande’, *wilpistelemä* l. *wilpisteleminen* l. *wilpistelemus* ‘svikande’, *wähendämä* l. *wähendäminen* ‘minskande’.

SUBSTANTIIVEJA JA PARTISIIPPEJA (ryhmät 3 ja 4)

Kolmanteen ryhmään luokittelemistani n. 70 hakusanasta puolet voi katsoa aktiivisen partisiipin vastineiksi. Ruotsalaisvastineena esiintyy lähinnä menneen ajan partisiippi tai menneen ajan tempuksen sisältävä relatiivilause: *happanema* ‘som är surnad’, *itämä* ‘grodd’, *juoxema* ‘lupen’, *juurduma* vel *juurtunut* ‘rotad’, *katkeema* ‘itu brusten’, *lakkaama* ‘som upphört’, *lendämä* ‘flugen’, *lihooma* ‘som tagit hull’, *mätänemä* ‘ruttnad’, *pelehtymä* ‘förvissnad’, *sammuma* ‘slocknad’, *surkahtama* ‘förvissnad’, *taittuma* ‘som gått av’, *taltuma* ‘spakbliven’, *tuiskuama* ‘snöad’, *wajoama* ‘som är nedsjunken’, *wäändymä* ‘som är vriden’. Satunnaisesti ruotsalaisvastineiden relatiivilauseissa esiintyy myös indikatiivin preesens: *haisema* ‘som luktar’, *janottama* ‘som ger törst’, *jäämä* ‘som lämnar över’, *malouma* ‘som uthänger’, *menestymä* ‘som trivs’, *sirahtama* ‘som utsprätter’, *tirckenemä* ‘som blir mindre’, *waipuma* ‘som sjunker’, *walahtama* ‘som dryper’, *wieremä* ‘som nedtillrar’, *wiherjöitzemä* ‘som grönskas’.

Florinuksen sananlaskuista tuttu *hiki miehen hihämän* löytyy myös sanakirjasta, ja samaa *mA*-partisiipin käyttöä aktiivin 2. partisiipin asemesta edustanevat Gananderin hakusanoihin *menettömä* ja *suuttuma* liittämät esimerkit: *juoo menettömäxi*¹³ ‘att allt går till’, *tuli suuttumaxi* ‘till ledsnad’. Rinnakkaistapaus on hakusanaan *wäsymä* ‘trötthet’ liittyvä kielinäyte *tulee wäsymäxi* ‘till tröttnad, ledsnar vid, för mycket’, jonka *mA*-muodolla on niin ikään aktiivin 2. partisiipin merkitys. Hakusanelle *wäijymä* Ganander on antanut substantiivisen merkityksen ‘ställt försåt’, joka sopii myös edellä siteerattuun Maskun Hemmingin säkeeseen (*Heidän wäijymäns* = ‘heidän väijytyksensä’). Tarkastin joukon Gananderin hakusanoja Hormian väitöskirjan (1961) sitaattiluettelosta. Niissä tapauksissa,

¹² Hakusanaan *tjedusteleminen* liittyvässä kielinäytteessä onkin *mA*-johdos *tiedustelema*: *ettet te sekoita itziänne sywijn ajatuxijn ja tjedustelemijn* ‘djupa begrundningar’.

¹³ Voi vain spekuloida, onko kyseessä *mA*-partisiippi (*menettämä* pro *menettänyt*) vai ehkä karitiiviadjektiivi (*menetön*: *menettömä*- pro *menemätön*: *menemättömä*-). Kielinäytteeseen on myös saattanut pujahtaa virhe.

joissa Hormia oli voinut todeta kolmanteen ryhmään sijoittamieni *mA*-muotojen lähteen, alkuperäisessä kielinäytteessä oli yleensä 3. infinitiivin abessiivi (esim. *liikkumata*, *menemätä*, *pelehtymätä*, Gananderilla hakusanat *liikkuma*, *menemä*, *pelehtymä*). Myös muut 3. infinitiivin sijat ovat yleisiä tämän ryhmän kielinäytteissä (*itämään* → s.v. *itämä*, *jähtymään* → s.v. *jähtymä*, *kulumasa* → s.v. *kuluma*, *lainehtimasta* → s.v. *lainehtima*, *lihoamaan* → s.v. *lihooma*, *lendämällä* → s.v. *lendämä*, *taltumaan päin* → s.v. *taltuma*).

Suuri osa kolmannen ryhmän sanoista on Gananderin mukaan substantiiveja, esim. *hakema* 'något eftersökt', *haittaama* 'förfång'. Näidenkin perusmuoto näkyy yleensä syntyneen niin, että Ganander on erottanut kielinäytteiden *mA*-muodoista sijapäätteet (esim. *hakemalla*, *hakemasta tuli*, *hakemasa on* → *hakema*) ja kuvannut vartalon (hakusanan) merkityksen ruotsiksi. Lisänäytteitä sanakirjan substantiivisista *mA*-muodoista: *alottama* 'något som är påbegynt', *harjoittama* 'något som är övat', *haukkuma* 'det som är skällt', *huolima* 'det man haft bekymmer om', *kuulema* 'det som är hört', *liikkuma* 'rörligt', *muistama* 'det man minns', *riutuma* 'utnött, själtåg, det yttersta', *syystämä* 'stubb plöjd om hösten', *tuulettelema* 'fågelflykt'. Joskus itse hakusana on ruotsinnettu partisiipilla, mutta hakusanaan liittyvän kielinäytteen ruotsinnoksessa vastineena on (deverbaali)nomini: *laskema* 'släppt, tappad, slipad' → *auringon laskemaan asti* 'till solens nedgång'; *pusertama* 'utkramad' → *puun juuren pusertamoita* 'saft ifrån trädroten' [= 'puunjuuren esiin pusertamia pisaroita'].

Neljännen, kaikkein pienimmän ryhmän esiintymät ovat enimmäkseen yhdyssanoja, joissa *mA*-muoto on määriteosana. Osa on kelpuutettu itsenäisiksi hakusanoiksi, osa esiintyy vain kielinäytteissä. Hakusanaan *ambuma* 'skott' liittyvä yhdyssana *ambuma-tauti* 'skottsjuka' ['noidannuoli'] on Porthanin lisäys. Gananderin hakusanavalintoja ovat mm. seuraavat: *asuma-sia* l. *asuin-sia* 'boställe', *asuma-paikka* 'inkvartering', *haukkuma-nimi* 'öknamn', *juoma-sia* 'krog', *kuroma lanka* 'dragsnöre', *käymä-speli* 'gångspel på skepp', *laulama raha* 'sångpengar', *loihtimasanat* 'anblåsningstrollruna' (= *loihti-runo*), *lyömä kello* 'slagur', *naima ikä* 'giftålder', *naimaikäinen*, *naima kansa* 'trolovningssällskap', *rypömä paikka* (linnun *rypömäpaikka* 'stället i mull eller sand där fåglar badar och myllar sig'), *sitomapölkky* 'pällare på skepp'. Esimerkistöstä löytyy lisää yhdyssanoja: *juoma seura* 'dryckeslag', *juoma lalli*, *juoma mjehet*, *käymä ratas* 'gånghjul', *lyömä-*, *weto-ratas* 'draghjul', *luoma puu* 'revstakeväv', *läpimä rauta* 'stampjärn', *purema* l. *syömähampaat* 'oxeltänder', *salwama mjehet* 'timmermän', *syömä aika* 'måltidstid', *syndymä juhla*, *syndymä maaldani*, *syndymä*

päivä, uima lindu 'sjöfågel', *jätä wenymä-waraa* 'lämna rum till tänjande', *wihkimäajalla* 'under vigseln'.

Joissakin tapauksissa Ganander on maininnut käännösvastineeksi ruotsin adjektiivin, kuten *kelpaama* i.a. *kelpaawa* 'duktig' (huom. synonyymina aktiivin 1. partisiippi), *lijkkuma* 'rörlig', *pahendama* 'anstötlig'. Satunnaisesti hakusana on jäänyt ruotsintamatta (*murhettima*) tai ruotsinnettu on vain esimerkki, sekin yleensä osittain, esim. *wirkkuma* – *wirkkumata* 'tyst', *wirutama* – *wiswona wiruttamaan* 'att låta vätska såret'. Nykykielen *muistelma*-tyyppisiä, *ele*-johtimisten todellisten tai oletettavien verbien konsonanttivartaloon pohjautuvia substantiiveja (tarkemmin Hakulinen 1979: 198), Gananderilla on vain muutama: *katkelma*¹⁴ 'smal åkersträcka', *kudelma* 'sticksöm, strumpe eller vante', *kutkelma*¹⁵ 'kättja', *sy(y)helmä* 'klåda, utslag' (myös: *syhelmäruoho* 'skabbrot'), *teelmä* 'något som är under arbete' (*werkon teelmä* 'utkast till nät', *wenheen teelmä* 'en under arbete varande båt'). Kansankielen *mA*-muodosteet olivat myöhemmän tietoisien sanastonkehittelyn pohjana, ja moni vanha merkitys on vaihtunut uuteen.

PARTISIIPPEJA JA AGENTTIPARTISIIPPEJA (ryhmät 5 ja 6)

Viides ryhmä, jossa on kolmattasataa *mA*-muotoa, eroaa kuudennesta vain sikäli, että hakusanoihin ei ole liitetty esimerkkejä agentillisista partisiipeista. Hakusanat pohjautuvat transitiiiviverbeihin, ja ruotsalaisvastineena on joko partisiippi tai relatiivilause. Joissakin tapauksissa Ganander on antanut toiseksi käännösvastineeksi teonimen, esimerkiksi *pyytämä* 'fångad, begär' (hakusanan *pyytäminen* kohdalla on mainittu synonyymiksi *pyytämä*), *waroma* 'aktad, varsamhet', *ylöspitämä* 'underhållen, underhåll'. Esimerkistöissä on myös kiistattomia substantiiveja: *näkemille nousematak* 'utan att uppstudsas mot syn' (hakusanelle *näkemä* annettu paitsi merkitykset 'sedd, som man sett' myös selvä substantiivimerkitys 'horisont') ja mahdollisesti *wenytämää* 'vuxna, uppskjutna i växten', joka lienee peräisin kansanrunouden agenttirakenteesta; Hormia (1961) ei mainitse lähdettä.

Ganander näyttää pitäneen viidennen ryhmän *mA*-partisiippeja suomen passiivin 2. partisiipin veroisina, koska sellainen on satunnaisesti mainittu synonyymiksi: *kirkastama* i.a. *kirkastettu* 'förklarad', *käwystämä* l. *käwystetty* 'bunden', *luoma* l. *luotu* 'kastad ihop', *mustaama* 'svärtad i.a. mustattu l. mustettu', *poutima* l. *poudittu* 'betagen av solbränna', *tähän ilmaan tuotu* l. *tuoma* l. *kandama* 'bragd till världen'. Vaikka hakusana on Gananderin

¹⁴ Kyseisen hakusanan kohdalla on sulkeissa viittaus rinnakkaistapauksiin: *ejusdem formae cum ajelma, syhelmä*.

¹⁵ Hakusana on *kutkutan*, kielinäytteenä *ompa se kutkelma*, ennen kuusen haoilla *kutkuttaisin*.

mukaan partisiippi, siihen saattaa liittyä substantiivista käyttöä valaiseva esimerkki: *ostaman päältä* 'i köpslag' (s.v. *ostama* 'köpt'). Tekijä on kuitenkin pohtinut merkityksiä tarkkaan, mihin viittaavat vaikkapa sellaiset erittelyt kuin *luettama* 'som man låtit läsa' ja *lukema* 'som är läst'. Hakusanojen kirjo on tässä ryhmässä suuri, ja valtaosa pohjaverbeistä on luontevassa käytössä nykyäänkin. Näytteinä esimerkkien arkitodellisuudesta seuraavat *mA*-muodot: *halaama, kutkuttelema, läjäämä, nylkemä, parsima, perkaama, pesemä, punoma, pikiämä, potkima, raiskaama, rijtelemä, rutistama, saunottama, sijwooma, sonnittama* '(= 'lannoitettu'), *surwoma, weistämä*. Oudompia ovat nykylukijalle *armaitzema* 'förskonad', *hiwoma* 'vässad', *härsyttämä* 'retad', *karhima* 'harvad', *kiwestämä* 'med sänke försedd', *myllermöitettemä* [Sic]¹⁶ 'i högar lagd', *pallistama* 'fällad', *tihittämä* 'tätgjord', *wetyttämä* 'vattniggjord' sekä ruotsista merkitystä myöten lainatut *ammaama* 'ammad', *tinkaama* 'betingad', *tuppaama* 'stoppad' (vrt. verbien *tingata* ja *tupata* käyttöä nykyisessä puhekielessä).

Kuudennen ryhmän hakusanat (n. 65) olen katsonut agenttipartisiipeiksi sillä perusteella, että niihin liittyvää genetiivimääritettä tai omistusliitettä voi pitää agenttina. Toisaalta moni ilmaus on täysin leksikaalistunut, kuten *hallanpanema*¹⁷ 'det som frosten skadat, frostbiten' (*kärmeen, ruosteen, vilun panema*), *pirun purema*¹⁸ 'djävulsbett' (myös *hewon, koiran, kärmeen purema*), *tuulen pjexämä* 'av väder illa krossad'. Hakusana *putken polttama* (myös: *putkama*) 'etterblomma, spikböld, efterböld' on rakenteeltaan samantyyppinen mutta merkitykseltään aina selvä substantiivi (= 'äkämä, paise'). Toisin kuin adjektiivisiin ilmauksiin (*hallanpanema* ym.) siihen ei voi liittää pääsananaa.

Valtaosa näytteistä — etenkin pääsanattomat rakenteet — on peräisin kansanrunoudesta. Olen poiminut sanakirjasta myös kansanrunojen agentilliset *mA*-muotojen *inen*-johdokset, joihin rinnastuvat agentilliset *mAtOn*-johdokset (vrt. Hakulinen 1979: 582, 584). Esimerkkejä: *kasto kandamoisiaan*¹⁹ 'döpte sina foster' (s.v. *kandamoinen*); *ite seison koito kuokkimaissani* 'vid de råa, kulna ohysade gräftlanden som jag nyss upptagit' (s.v. *kuokkima*); *koito kuokkimaissani (raaka maa)* 'vid mina råa uppgrävningar' (s.v. *koito*); *syytä rikkomaisettansi* 'utan att du varit brottslig' (s.v. *rikkoma*); *minä lahon lastuilleni*,

¹⁶ Hakusanaa *myllermöin* 'kastar över ända' valaisevat "oikeaoppiset" partisiippinäytteet *myllermöitetty, myllermöitetyxi*.

¹⁷ Joissakin konteksteissa erilleen kirjoitettu genetiivimäärite on "agenttimaisempi" kuin muissa: Almanakka 1835 *meidän Pohjaisessa, niin usein hallan panemassa maassamme*.

¹⁸ Vaikka ilmaus *pirun riivaama* esiintyy jo Agricolaalla, se puuttuu Gananderin sanakirjasta; hakusana *rijwaan* on saanut näytteekseen vanhan kirjasuomen normaalin "agenttipartisiipin": *rijwattu pahalta hengeltä* 'besatt med ond anda'.

¹⁹ Vrt. murre-esimerkkiä [*lehmä on*] *kantamoilla* (Maamies 1997: 27).

*wenyn weistämäsilleni*²⁰ ‘jag ruttnar på mina spån’ (s.v. *lastu*); *minä wenyn weistämäsilleni* ‘på mina spånor’ (s.v. *weistämä*) (myös *westämäsilleni* ‘på mitt ställe, där jag täljdes’; s.v. *westämä*); *ej se wety weistämöisillensä* ‘den multrar ej på stapeln’ (s.v. *weistämö*); *kuljeta kuukupoja* ‘för hit romfulla abborrar’ *hjekan hjeromattomia* ‘som ej är gnidna av sand’ (s.v. *kuukupu*); *hjekan hjeromattomia* ‘ej nötta eller gnidna av sand’ (s.v. *hiekkä*); *tilkan tippumattomaxi*²¹ ‘av ej en droppe dryper, ej en tår en gång’ (s.v. *tilkka* ja *tippumatoin*).

Agenttipartisiipeja löytyy useiden eri hakusanojen esimerkistöistä, joten kuudenteen ryhmään kertyy runsaat 80 esiintymää, näistä osa lähes synonyymisia (esim. *huojuttama* ~ *huiskuttama* tai *liehuttama* ~ *liejuttama* ~ *liekuttama*). Niissä tapauksissa, joissa näytteenä on vain agentin ja partisiipin konneksio (esim. *waimon wanhan tuuwittama*, *sen sepän takoma*), ilmauksen funktio jää epävarmaksi. Esimerkistön perusteella voi kuitenkin olettaa valtaosan tapauksista olevan predikatiiveja (*sarka jaot on minun sauwomani*), sillä näitä on eniten. Rakenteiden konteksti selviää myös usein Gananderin *Mythologia Fennica* (1789) tai Osmo Hormian väitöskirjan (1961) kielinäytteistä. Nykyisen kirjakielen mukaisia rakenteita, joissa on agenttipartisiipin jälkeinen pääsana (*Jumalan luoma eläin*), on runsaat kaksikymmentä, minkä lisäksi yli kymmenessä näytteessä pääsana on partisiipin edellä; niin ollen noin kahdesta kolmanneksestä puuttuu pääsana. Yli puolessa tapauksista agenttina on substantiivi, muissa persoonapronomini ja omistusliite, satunnaisesti pelkkä omistusliite. Sellaisia pääsanallisia rakenteita, joissa agenttina on (pronominin genetiivi ja) omistusliite, on poimimissani näytteissä vain toistakymmentä; näistä kahdessa liite on kytketty nykykielisittain partisiippiin, muissa tapauksissa omistusliite joko puuttuu tai liittyy pääsanaan.

Ohessa esimerkkejä sanakirjan agenttipartisiipeista agentin mukaan ryhmitettyinä. Ensimmäisessä ryhmässä ovat rakenteet, joista pääsana puuttuu; toisen ryhmän rakenteissa on joko partisiippia edeltävä tai partisiipin jälkeinen pääsana. Näytteet ovat niissä esiintyvien partisiippien mukaisessa aakkosjärjestyksessä.

1. Rakenteessa ei ole pääsanaa

a. *Agentti on substantiivi*

se on kuningas Karlen kah[d]en toistan *aadeloima* ‘adlad av K. Carl XIIte’

²⁰Ilmauksen *wenyn weistämäsilläni* toisinoista Kalevalassa ja muussa vanhassa runostossa ks. Maamies 1997: 23–24.

²¹Karitiivijohdoksen sijasta kansanrunoissa on usein käytetty 3. infinitiivin abessiivia: *tilleroisen tippumata* ‘utan att en droppe blod må nedtilla’; *tillerwäisen tippumatak* ‘utan att en droppe blod må neddrypa’.

Jumalan *awaama* ‘av Gud öppnad’

Hongattaren *huiskuttama* ‘som är skakad av och an som ett träd’

tuulen *häälyttämä* ‘av vädret skakad, omruskad’

kantama kahen kapeen ‘avlad, född och buren av 2ne människor, av ett äkta par’ (s.v. *kapeet* ja *kawet*)

karas on Hijjen *kaswattama* [karas = ‘en stor kärrgran’]

kuningaan *kjeldämä* ‘förbjudet av konungen’

kowan ilman *koskema* ‘skadad av väder’

Lemmetteren *ljehuttama* l. *ljekuttama* ‘med smidjebälg pustad, skakad, omruskad’ (myös: *ljejuttama*)

sanon sään märyn *mäkäsemäxi* ‘av ett yrväder illa hanterat’

lasten langoille *panemat* ‘uppnystad’

kenengä tämä on *pijrustelema?* ‘av vem ristad’

tuulen *pjexämä* ‘av väder illa krossad’

luulin pijjan pojan *polkemäxi* ‘hävdad’

tulen tuiki *polttamihin* ‘i brännsår’

Jumalan *sukeamalle* i.a. *suahtemalle* [tielle]²² ‘det Gud förunnat’ (s.v. *sukeama* i.a. *suahtema*)

auringon *sulattama* ‘uppsmält av solen’

sen sepän *takoma* ‘smidd av den smeden’

isänsi *tekemä* ‘gjord, förfärdigad av din fader’

karwon kapon *tekemähän* ‘i den av håriga människan födde’

karwoista kawon *tekemän* ‘av dess hullhår som är född av kvinna’

toisen *tekemä*, *panema*, *lähettämä* ‘av en elak människa gjord, tillskickad, påsatt’

ihohon ihmene [Sic] raukan karwahan emokapehen, emon *tuoman* ruumisehen ‘skottet träffade en kvinna’ (s.v. *kawet*)

sanon tuulen *tuulemaxi* raju ilman *ratkomäxi* sään märyn *mäkäsemäxi* ‘av väder sliten’

waimon wanhan *tuu Wittama* ‘vaggad av en gammal hustru’

lemmon lehwästä *wetämä*

b. Agentti on pronomini (+ omistusliite)

minun *aitaamani* ‘av mig gärdad’

minun *andamani*²³ ‘av mig givet’

hänen *andamansa* ‘av honom givet’

²²Saman kansanrunosäkeen muunnelmia ovat tuonnempana kohdassa 2a esitetyt pääsanalliset rakenteet. Ilmauksen *mA*-partisiipin äänneasu vaihtelee: *suahtema* ~ *sukeama* ~ *sureama* ~ *suveama*.

hänen *asettamansa* 'stiftad av honom'
 se on hänen *asumansa*²³ 'bebodd'
 se on minun *estämäni* 'av mig förhindrad'
 minun *kerimäni* 'av mig nystad'
 minun *kihlamani* 'av mig trolovad'
 minun *kyndämäni* 'det jag plöjt upp'
 minun *naulaamani* 'av mig spikad'
 minun *neulomani* 'av mig sydd'
 minun *neuwomani* 'av mig undervisad'
 minun *pistämäni* on pjelet 'det jag pålat, uppstuckit, mitt verk'
 hänen *porrastamansa* 'av honom brolagd'
 sarka jaot on minun *sauwomani* 'utpålad'
 se on minun *äestämäni* 'av mig harvad'

c. *Agentti on omistusliite*

kans muut *andamas* 'vad du givet'
 synty synnyt *luomillehen tekemillehen* teräxet 'till det, det [= som] var skapat och ämnat' (s.v. *luoma*)
 kiwet on *luomani* kokohon 'skyflade ihop'
 pääsemän omaan *saamaansa* Lev. 25:10 (s.v. *saama* merkityksessä 'perintömaa, maatila')
 mitäs itket tyttöseni, nuorra *saamani* nurajat? 'den jag fött då jag var ung'
saamallehen mjes tehdään, *iskemällehen* haukka prov. Paldamo
syömäs syöxänyt sywään, kawendanut *kalwamasi* (käärmeaiheisesta kansanrunosta)
 ettei polta poikoansi, turmele *tekemätänsi* 'den av dig födda'

2. Rakenteessa on partisiipin edellä tai jäljessä oleva pääsana

a. *Agentti on substantiivi*

²³ Hakusana *andama* esiintyy kahdesti, ruotsalaisvastineina 'givet' ja 'given'. Ensimmäisen kohdalla on esimerkkinä hänen *andamansa*, toisen kohdalla *minun andamani* samoin kuin agenttipartisiippinäytteen c-kohdassa mainittu *kans muut andamas*, jonka Ganander on ottanut vuoden 1701 virsikirjasta: *Mun siehun, ruumin huomahas, Sä ota cans muut antamas*. 'Lahjaa, myötäjäisiä' merkitsevänä *antama* esiintyy Martin lainsuomennoksessa ja Raamatussa (ks. VKS s.v. *antama*). Ganander onkin liittänyt hakusanan *andin* l. *andime* yhteyteen *mA*-muotoon pohjautuvan 'lahjaa' merkitsevän näytteen Raamatusta: *mjelullisiä andamitanne* 'frivilliga gåvor' Lev. 23:38.

²⁴ Ganander on ruotsintanut hakusanan *asuma* pelkällä partisiipilla ('bebott'), minkä vuoksi olen sijoittanut kielinäytteet *mA*-muodon agenttipartisiippien kategoriaan. *Asuma* on VKS:n mukaan (s.v. *asuma*) käytössä selvänä substantiivina, lakikielessä (Martti, Kollanius) merkityksessä 'taloon t. kylään kuuluvat maat', uskonnollisissa teksteissä merkityksessä 'asumus, asuinsija'.

(partisiipin edellä)

werkot sisarusten *kehreämät*

werkot weljesten *kutomat* ‘av bröderna bundna nät’

werkot kälysten *käpyelemät* ‘nät uppkastat av svägerskorna’

kulkia tjetä lammasten *latelemata* ‘färdas en väg som fåren i ordning gått och trätt’

koiwu puu Jumalan *luoma*, wesa Kjesuxen *wetämä* ’en uppdragen telning’

jywiä mättähän *mäkäsemiä* ’som vuxit upp i en tuvig svidja’

pensas Herran *pehmittämä* ‘en telning uppdragen av’

karas ’torr gran’ pirulaisen *pistelemä*

puihin tuulen *taittumijn* [Sic]’ av vädret krossade/ spillrade trän’

lölypoika auterinen, auterettoman *tekemä*

hepo turjan *tuuittama*, kultasessa kätkyessä, hihnoissa hopiaisissa ’vaggad, omruskad’

wesa hänen *wetämä* (s.v. *wesa*)

(partisiipin jäljessä)

yhden yön *kylmäämä* joki ‘en natt gammal is’

(i.e. kawet lintu, eläwä Jumalan *luoma* eläin) (s.v. *kuumet*)

Luojan *luomalle* ladullen, *tekemällen* Herran tjellen, Jumalan suurellen maallen ’uppå den av Gud banade vägen i denna stora värld’ (s.v. *latu*)

ukon *murtamahan* puuhun ’av åska krossat träd’

wilun *panemia* tupakkia, ohria ‘frostskaadade’ (s.v. *wilun panema*)

sikain *silittämätä* tjetä ‘det svinen planerat’

Jumalan *sureamalle* tjelle ’på den väg Gud förutsett’

tekemälle Herran tjelle Run.

Tekemällen Herran tjellen Jumalan *suweamallen* ’förunnad’ (s.v. *suweama*)

tulwan *tuomia* puita ‘av vårfloden hämtade träd’

b. Agentti on pronomini (+ omistusliite)

(omistusliite kuuluu partisiippiin)

minun *lämmittämäni* huonet ‘av mig uppeldat hus’

minun *syöttämäni* porsas ‘av mig matad’

(omistusliite kuuluu pääsanaan)

minun *ajami*²⁵ hirweni ‘av mig uppjagad älg’
 hänen *istuttama* puunsa ‘av honom planterat träd’
 minun *karttaamia* willojani ‘av mig kardad ull’
 minun *latomia* puitani ‘av mig uppradade’
 hänen *wedättämia* hirsjänsä ne on ‘stockar som han låtit framläpa’
 minun *wyöryttelemä* kiweni ‘stenen av mig vältrad’

(omistusliite puuttuu)

hänen *silmustama* ja käwystetty werkko ‘av honom uppkastat och bundet nät’
 hänen *sytyttämä* walkia ‘av honom upptänd eld’
 wesa hänen *wetämä* ‘av honom uppdragen telning’ (s.v. *wesa*)

c. Agentti on omistusliite

paikkaan *panemahasi* ‘det stället du satt/ skadat/ bitit’
 en tule *säättämillen* sängyllensi ‘jag kommer ej i dina bäddade sängar’
tekemälläs teräxellä²⁶ ‘med det stålet du själv smitt’
tekemässäsi pahassa ‘i det onda som du själv gjort’

SUBSTANTIIVI VAI INFINITIIVI?

Vanhassa kirjasuomessa 3. infinitiivin olosijat ovat harvinaisia. Inessiivimuotoja²⁷ esiintyy yleensä jonkin verran eri kirjoittajilla, mutta adessiivista (tyypit *vaatimalla*, *olla kuolemallans*) on teksteissä vain hajaesiintymiä (Forsman Svensson 1990b). Eniten 3. infinitiivin olosijoja olen tavannut Thomas Stenbäckin, Juhana Frosteruksen ja Kristfrid Gananderin tuotannosta, toisin sanoen pohjalaisilta kirjoittajilta. Edellä on näytteitä substantiiveiksi tulkitsemistani *mAssA*- ja *mALLA*-muodoista (näytteet 1a, 1b, 1d, 2a—d). Kaisa Häkkinen (1994: 311—312) pitää näytteiden 1b ja 1d *mA*-muotoja 3. infinitiivinä ja mainitsee infinitiiveinä myös Agricolan *andamas*, *istumas* -tapaukset, jotka Marja Itkonen-Kaila (1992) on tulkinut substantiiveiksi. Jos mainittuja esiintymiä analysoidaan

²⁵ Outo asu *ajami* (pro *ajama*) lienee virheellinen. Murteissa ja vanhassa kirjakielessä esiintyy kylläkin 1. persoonan omistusliitevariantti *-mi*, mutta tässä kontekstissa ei ole kyse omistusliitteestä. (Vrt. Vhael 1733: 52 ja Hakulinen 1979: 114.)

²⁶ Ns. Viitasaaren karhurunosta: *omalla tekemällä veitellä tekemälläs teräxellä* (Hormia 1961: 513).

²⁷ 3. infinitiivin inessiivi liittyy yleensä verbeihin *olla*, *käydä*, *nähdä*, harvoin johonkin muuhun lähimerkityksiseen verbiin (*istua*, *seisoa*, *löytää*, *äkätä*).

lähtökohtana nykykieli, niin toisaalta 3. infinitiivi tuntuu kyseisissä konteksteissa oudolta, toisaalta näytteiden *mA*-muotoja ei käytetä nykykielessä substantiiveina. Jos lähtökohdaksi otetaan vanha kirjasuomi (ja sananlaskujen kansankieli), on hyväksyttävä *mA*-muodon monitulkintaisuus samassakin kontekstissa. Inessiivimuotojen (1a, 1b) substantiiviutta puoltaa se, että pääsana ei ole olo-, liike- eikä aistimisverbi, vaan normaalisti kyseisessä kontekstissa substantiivimääritteen saava *voittaa* (vrt. *Voitin hänet pelissä/ juoksussa ~ *pelaamassa/ juoksemassa*). Adessiivimuotoihin liittyy puolestaan genetiivimäärite (2a *calain pois catomall*; 2b *valdain vaatimall*; 2c *HERran woiman warjomalla*) tai ne on rinnastettu samasijaisiin substantiiveihin (1d *Taidolla — nousemalla — paljoulla*; 2d *istuimella — tukan wedolla — köyden käyttämällä*).

1700-luvun teksteissä *mAllA*-muoto rinnastuu niin ikään usein nominien adessiiveihin: Lithovius 1765: 62 *Ei ridalla ja toralla, ei vaatimaalla ja pacottamisella*; Frosterus 1791: 51 *he [linnut] ottawat ruokansa taikka sukeltamalla eli pitkällä kaulalla*; s. 56 *he äänellä ja parkumalla waroittawat toisiansa*. Toisaalta vain harvat 1700-luvun tekstien tapaukset ovat tulkinnaltaan niin hankalia kuin edellä mainitut: *mAssA*- ja *mAllA*-muotoja useammin kuin satunnaisesti viljelevien kirjoittajien teksteissä kyseiset muodot käyvät nimenomaan 3. infinitiivistä.

Olen tarkastanut Gananderin sanakirjan *mAssA*, *mAllA* -näytteet *mA*-loppuisten hakusanojen esimerkistöä. Inessiivimuodot ovat kaikki kontekstin perusteella selviä infinitiivejä (tyyppi *olla ~ käydä tekemässä*); adessiivimuodot eivät ole yhtä yksiselitteisiä. Adessiivitapauksia on yhteensä puolensataa, näistä valtaosa 3. infinitiivin esiintymiä tai nykykielen 5. infinitiiviä vastaavia omistusliitteisiä muotoja: *uistamalla sain hauin* (s.v. *uistama*); *pian oli hukkumallaan* ‘det var när eller nästan han skulle drunkna’ (s.v. *piakkon*). Parissakymmenessä tapauksessa Ganander on antanut hakusanaksi *mA*-muodon, esimerkiksi *hakema, hyötymä, häättämä, itkemä, jatkama, kantama, lentämä, paikkaama, puuttuma, pyytämä, ärjymä, äyhkymä*. Muissa kirjaamissani tapauksissa hakusanana on indikatiivin preesensin 1. persoona (*kempin, lakin, liudun, nostan, pääsen, solahdan, syljen*) tai kyseinen *mA*-muoto esiintyy satunnaisesti ihan muuntyyppisen hakusanan yhteydessä (esim. s.v. *aluwoitten* ‘frodigt’, *helte* ‘vak efter töväder’). Voiko hakusanojen perusteella päätellä, että verbin finiittimuotoa valaiseva *mAllA*-näyte on 3. infinitiivin adessiivi, kun taas *mA*-loppuisen hakusanan adessiiviesimerkissä onkin substantiivi? Ei todellakaan voi. Ganander on tuskin pohtinut jokaisen näytteen ja hakusanan kohdalla kyseisiä vaihtoehtoja, vaan on antanut mielestään luontevimman tai järkevimmän hakusanan. Tällöin moni *mAllA*-näyte on saanut

hakusanakseen sijapääätteettömän *mA*-muodon: *joutumalla* → *joutuma*, *noitumalla* → *noituma*, *wuokraamalla* → *wuokraama*.

Ne sanakirjan *mA*-adessiivit, joihin ei käy 3. infinitiivin tulkinta, ovat yleensä peräisin virsistä tai kansanrunoudesta. Virsikirjasta Ganander on ottanut mm. näytteet *engelittes leitzaamall* (s.v. *leitzaama* ‘beledsagande, vägvisande’), *kuningaan kowall käskemäll* ‘uppå konungens allvarsamma befallning’ (s.v. *käskemä*), *tarwetten kaikkein puuttumall* ‘då allt felas’ (s.v. *puuttuma*) ja *waldain waatimall* ‘med överhetspersoners tvång’ (s.v. *waatima*). Nykyvastineet olisivat ‘johto, johdatus’, ‘käsky’, ‘puute’ ja ‘vaatimus’. Kansanrunoudesta ovat peräisin vartalontoistofraasit²⁸ *kandamalla kannettihin*, *nostamalla nostettihin* (s.v. *nostan*), *minä tulppaan tulppaamalla* ‘jag driver med kraft’ (s.v. *tulppaan*), *päästäk päästämällä* ‘släpp med allvar’ (s.v. *pääsen*), samoin substantiiviseksi tulkittavat tapaukset *yhden tamman warsoimilla* ‘vid ett stols fölande’, (s.v. *warsoma*) ja *yhen lehmän kandamalla* ‘som en ko kalvat’ (s.v. *kandama*).

Eräät *mA*-muotojen adessiivit Ganander on ruotsintanut tavan adverbiksi: *koiwu hyötymällä kaswa* ‘växer frodigt’ (s.v. *hyötymä*), *ruis pelto* — — *hyötymällä kaswaa* ‘växer frodigt’ (s.v. *aluwoitten*). Vaikka käännösvastineet vaihtelevat, näissä tapauksissa on yhdentekevää, luokitellaanko adessiivimuoto “substantiiviseksi” vai “verbaaliseksi”, esimerkiksi *lähe herja häätämällä* (s.v. *häätämä* ja *kutta*), *kaswaa wersomalla* ‘växer arvingar’ (s.v. *wersoma*). Nyky-yleiskielen 5. infinitiiviä vastaavat rakenteet²⁹ ovat vanhan kirjasuomen normaalin käytännön mukaisesti *on riutumallans* -tyyppisiä. Samoin kuin muidenkin 3. infinitiivin esimerkkien kohdalla Gananderin hakusanat ovat tällöin *mA*-loppuisia, esim. *uupumallaan oli* → s.v. *uupuma*, *synnyttämällänsä on* → s.v. *synnyttämä*. Parissa tapauksessa rakenteen *mA*-muoto on monikossa:³⁰ *henki-heittämällänsä* ‘i yttersta livsfara’, *hengi-menemillänsä* ‘vill uppgiva andan’ (s.v. *hengi*).

PÄÄTÖKSEKSI

Aiemmassa artikkelissa (Forsman Svensson 1996) esittämäni arvelu, että kirjasuomen agenttipartisiippi on itämurteista perua, näyttää nyt läpi käymäni aineiston perusteella

²⁸ Gananderin satukokoelmasta (1784) olen poiminut seuraavat ilmaukset: s. 128 *Josta juowun juopumalla*; s. 133 *souti soutamalla*; s. 139 *Waro ittes waromalla*.

²⁹ Tapaukset ovat [x on ~ oli] *nääntymällänsä*, *riutumallans*, *synnyttämällänsä*, *uupumallaan*, *wiherjötzemällänsä*.

³⁰ Murteiden monikollisista *mA*-, *mO*-johdoksista (*kantamoilla*, *tekemöissään* ym.) ks. Maamies 1997: 27.

oikeaan osuneelta. Moni-ilmeinen *mA*-muoto esiintyy kylläkin vanhassa kirjasuomessa, mutta sillä ei ole agenttipartisiipin funktiota. Agentilliset esiintymät ovat lähinnä fraaseja, eikä genetiivin (omistusliitteen) ja *mA*-muodon konneksiota ole edes tarpeen tulkita agentiksi ja partisiipiksi, siis verbaaliseksi ilmaukseksi. Sellaiset rakenteet kuin *Jumalan suoma ~ luoma, hallan panema, käärmeen purema, pirun riivaama, tuulen pieksämä, vaimon lyömä* jne. voi kulloisenkin kontekstin mukaan katsoa substantiiviseksi tai adjektiiviseksi (vrt. Gananderin sanakirjan ilmauksia *kärmeen purema* ‘ormbett’, *kärmeen panema* ‘av orm biten’). Niinpä *Jumalan suoma* voi olla yhtä kuin ‘Jumalan hyvä tahto’ ja *Jumalan luoma* yhtä kuin ‘Jumalan luomus’. Adjektiivisissakin tapauksissa (*hallan panema, tuulen pieksämä*) *mA*-muodon adjektiivius (verbaalisuus) on kehittynyt aiemmasta substantiivisesta merkityksestä (Hakulinen 1979: 198). Usein suomen ilmaukset vastaavat tarkoin ruotsalaisia (vrt. *ormbett, frostbiten, väderbiten* ym.).

Kaisa Häkkinen (1993) toteaa *mA*-partisiipin aseman muuttuneen suomessa siten, että sen käyttöala on menneen ajan yleispartisiipista supistunut agenttipartisiipiksi; tähän ovat osaltaan vaikuttaneet useat itämerensuomessa tapahtuneet morfologiset mullistukset, kuten passiivin ja samalla passiivin 2. partisiipin synty. Ennen näitä muutoksia *mA*-partisiippi on ollut käytössä sekä aktiivisessa että passiivisessa merkityksessä, joko agentin kanssa tai ilman, ja sen merkitys on määräytynyt verbin ominaislaadusta tai kontekstista tai pragmaattisesti. (Mts. 144—145.) Vanhassa kirjasuomessa *mA*-muodolla on ennen kaikkea substantiivinen merkitys. Agentilliset *mA*-esiintymät ovat joitakin fraaseja lukuun ottamatta varhaisissa teksteissä tuntemattomia, poikkeuksena julkaistut tai käsikirjoituksina säilyneet kansanrunonäytteet.

Valtaosa Gananderin sanakirjan agenttipartisiipillisistä kielinäytteistä on peräisin kansanrunoudesta, ja sama säe toistuu useina muunnoksina. Mythologia Fennicassa esiintyvät rakenteet on kirjattu myös sanakirjaan. Toisaalta näytteistöstä löytyy myös elävään puhekieleen luontuvia rakenteita, jotka voivat olla peräisin 1700-luvun kansankielestä. Arkikieliselä tuntuu vaikkapa kysymys *Kenenkä tämä on piirustelema*, ja yhtä hyvin puheesta kuin kansanrunoista voivat nähdäkseni olla kielinäytteet *minun kerimäni ~ kihlaamani ~ naulaamani ~ neulomani* ja eräät muut samantyyppiset. Luontevaa puhekieltä voisivat olla myös sellaiset pääsanalliset rakenteet kuin *yhden yön kylmäämä joki, vilun panemia tupakkia, minun karttaamia villojani, minun latomia puitani, minun lämmittämäni huonet, minun syöttämäni porsas ja hänen sytyttämä valkia* samoin kuin lause *Hänen vedättämiä hirsjänsä ne on*. Sekä sanasto (*hirsi, kartata, lämmittää, porsas, tupakki*) että

äänneopilliset piirteet (*huonet, valkia*) viittaavat elävään kansankieleen, äänneasunimenomaan pohjalaiseen puheeseen.

Sekä 1600- että 1700-luvun kirjoittajat käyttivät agenttipartisiippina vieraiden kielten mukaista passiivin 2. partisiippia. Kaisa Häkkisen (1994) mukaan *mA*-partisiipin harvinaisuuteen onkin yhtenä syynä “se, että agenttirakenteiden muodostamisessa on yleensä noudatettu vieraiden kielten mallia ja erityinen agenttipartisiippi, jolle muissa kielissä ei ole ollut suoranaista vastinetta, on jäänyt tarpeettomaksi” (mts. 319). Nähdäkseni syynä on samalla tutun kotoisen mallin puuttuminen vanhan suomen länsimurteisilta kirjoittajilta, toisin sanoen elävän ja puhekielessä käytetyn mallin, jota saattoi soveltaa *Jumalan luoma ~ suoma* -tyypin lisäksi muihinkin tapauksiin. Vasta tutustuminen itäisemmältä alueelta tavattuihin sananlaskuihin ja kansanrunoihin osoitti niiden tallentajille, että *mA*-muotoja saattoi viljellä aiemmasta poikkeavalla tavalla. Tässä suhteessa Gananderin keruutyö on tärkeä kehityspaalu. Oli vahinko, että sanakirja jäi aikanaan painamatta ja että sananlaskukokoelman käsikirjoitus tuhoutui Turun palossa yhdessä Akatemian muun kirjallisuuden kanssa (Ganander 1787 s. XII). Osa Gananderin keruusaaliista pääsi tosin painoon *Mythologia Fennicassa* (1789), mutta valtaosa jäi tuolloin piiloon eikä päässyt rikastuttamaan 1700-luvun ja 1800-luvun vaihteen kirjoittajien kieltä.

Kirjallisuutta

AHF1700 = Acta Historica Fennica 1700. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

[korpus.wanhasuomi].

Almanakat 1705—1835. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.

AS1700 = 1700-luvun asetustekstejä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

[korpus.wanhasuomi].

FLORINUS, HENRIK 1702. *Sananlaskut*. Näköispainos vuonna 1702 ilmestyneestä

sananlaskukokoelmasta Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut. Jälkisanat

Matti Kuusi. SKST 459. Jyväskylä: Gummerus Oy 1987.

FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet:*

participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet. SKST 388. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1990a: *Vanhan kirjasuomen teonnimistä ja teonnimirakenteista*. Stockholm Studies in

Finnish Language and Literature 5. Umeå: Umeå universitets tryckeri.

— 1990b: *Vanhintä kirjasuomea 4*. 1600-luvun lauseoppia. Käsikirjoite. Institutionen för finska, Umeå universitet.

— 1992: *Vanhan kirjasuomen nominaalirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 8. Uppsala universitet: Reprocentralen HSC.

— 1996: Vanhan kansankielen nominaalirakenteita. — *Kielten kuulossa* (toim. Minna-Riitta Luukka, Aila Mielikäinen & Paula Kalaja). Kielitieteen päivät Jyväskylässä 5. ja 6.5.1995.

Korkeakoulujen kielikeskus, Jyväskylän yliopisto.

— 1998: ”Tuleppas siihen nenäilemään.” Pragmaattiset liitepartikkelit 1600- ja 1700-luvun diskurssissa. — *Muotoja ja merkityksiä vanhasta suomesta nykysuomeen* s. 1—35. Institutionen för finska, Umeå universitet.

— 2001a: Partitiivipredikatiivi varhaisnykysuomen kynnyksellä. *Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora* 41 s. 46—54. Oulun yliopisto.

— 2001b: Potentiaali varhaisnykysuomen kynnyksellä. *Sananjalka* 43 s. 7—25.

FROSTERUS, JUHANA 1791: *Hyödyllinen Huwitus Luomisen Töistä*. Turusa.

GANANDER, CHRISTFRID 1783: *Suomalaiset Arwotuxet, Wastausten kansa*. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.

— 1784: *Uudempia uloswalituita Satuja*. Kootut, ja Suomexi tulkitut Wuonna 1783 Christfrid Gananderilda. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.

- 1787: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. SKST 676, KKTK:n julkaisuja 95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1997.
- 1789: *Mythologia Fennica*. Näköispainos vuonna 1789 ilmestyneestä teoksesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jyväskylä: Gummerus Oy 1984.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu: Otava.
- HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. SKST 271. Turku: Turun Sanomalehti ja Kirjapaino Osakeyhtiö.
- HÄKKINEN, KAISA 1993: Ongelmoita oppimia: suomen agenttipartisiipin historiaa. — *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 215 s. 129—148. Helsinki.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: WSOY.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: ”Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda.” *Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. Virittäjä* 2—3 s. 137—164.
- KIURU, SILVA 1988: Agricolan teonnimijohdosten erikoispiirteitä. — Esko Koivusalo (toim.), *Mikael Agricolan kieli*. Tietolipas 112 s. 133—179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- LITHOVIUS, ISAAC 1765. *Rippi-Schoulu, Ja Kingeri-Lugut, Eli Kysymyxet*. Turusa. Helsingin yliopiston kirjaston mikrokorttikokoelma.
- LIZELIUS, ANTTI 1775—1776: *Suomenkieliset Tieto-Sanommat*. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1994.
- MAAMIEN, SARI 1997: Hanhi hautomaisillansa. Suomen *maisillaan*-johdosten kehitys. — Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli* 12 s. 20—37. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Manuale 1646 = RAUMANNUS, JONAS M. (toim.), *Manuale Finnicum, Se on: Muutammat tarwittawat ia aina käsillä pidettävät Suomenkieliset Kirjat*. Suomen Kielinen Wirsi Kirja. Turusa.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: *Hodegus Finnicus*. Holmiae. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1968.
- MASKULAINEN, HEMMINKI 1610—1614: *Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikiria*. — Manuale 1646.
- NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997: *Christfrid Gananderin Nytt Finskt Lexicon. Hakemisto*. SKST 688, KKTK:n julkaisuja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1997.

- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: *Linguae Finnicae brevis institutio*. Aboae. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1968.
- POLAMERI, VEIKKO 1980 (toim.): *Runojen kirja*. Neljä vuosisataa suomalaista runoutta. Helsinki: Otava.
- RWL1759 = *Ruotzin Waldacunnan Laki 1759*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus [korpus.1800suomi].
- SALAMNIUS, MATTHIAS 1772 [1690]. *Ilo-Laulu Jesuxesta*. Stockholmisa.
- SCHÄFER, PETTER 1707—1714: Petter Henrikinpoika Schäferin Päiväkirja. — Ruuth, Martti 1915, *Kaksi Petter Schäferin päiväkirjaa osaksi lyhennettyinä sekä johdannolla, muistutuksilla ja nimiluetteloilla varustettuina*. Suomen uskonnollisten liikkeiden historiasta. Asiakirjoja ja tutkimuksia 1. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 12: 1. Helsinki: Kirjapaino-osakeyhtiö Sana 1915.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- TUDERUS, GABRIEL 1703: *Yxi caunis suomen-kielinen weisu, talon poille cunniaxi ja ylistöxexi* (suomennos). — Polameri 1980.
- VHAEL, BARTHOLDUS 1733: *Grammatica Fennica*. Aboae. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1968.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja I—II*. KKTK:n julkaisuja 33. Toim. LAHJA-IRENE HELLEMAA, ANJA JUSSILA, ESKO KOIVUSALO & RIITTA PALKKI. Helsinki: Painatuskeskus 1985, 1994.
- WESSÉN, ELIAS 1963: *Våra ord, deras uttal och ursprung*. Kortfattad etymologisk ordbok. Andra tryckningen. Nämnden för svensk språkvård. Stockholm: Boktryckeriet P. A. Norstedt & söner.